

ОЗНАКИ СИСТЕМНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНОТАТИВНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ

У статті висунуто положення щодо системності конотонімії як універсального явища. З метою обґрунтування системної організації конотонімів простежено їхні парадигматичні та синтагматичні зв'язки, з'ясовано категорії та принципи побудови конотонімії.

Ключові слова: конотонімія, конотонім, концепт, універсалія, парадигматика, синтагматика.

Із розробкою загального поняття «конотація», історія якого досліджена Н. Г. Комлевим, В. І. Говердовським, В. Н. Телія, постає питання про ономастичну конотацію. На це явище звернули увагу Н. В. Ботвина, Л. М. Буштян, О. І. Бикова, Е. М. Верещагін, Ю. П. Вишенська, В. Г. Костомаров, Н. В. Муравйова, В. Н. Ніконов, Є. С. Отін, В. Н. Телія, Г. Д. Томахін, О. О. Тараненко, П. А. Флоренський, А. А. Чернобров, Б. С. Шварцкопф та ін. Детальніше вивчались антропонімічна й топонімічна конотації (Л. І. Зубкова, В. Ю. Канна¹), ономастична конотація у сфері соціолінгвістичної практики (О. О. Тараненко²). Простежуючи співвідношення денотації та конотації в семантичній структурі власних назв, дослідники намагалися з'ясувати роль екстралінгвальних та інтралінгвальних факторів як детермінантів ономастичної конотації. Першим порушив проблему конотативної онімії як феномену мовлення і явища культури Є. С. Отін, продемонструвавши різноманітність та безмежність значеннєвих можливостей власних назв³. Його вагомий теоретичний доробок (понад тридцять праць), багатий матеріал «Словаря коннотативных собственных имен»⁴ доводять універсальний характер конотонімії. Найголовнішими постулатами теорії конотативної онімії Є. С. Отіна є такі: 1) конотонім — це завжди власна назва з метафоричним (або символічним) значенням, яка іменує те, що за нейтрального стилю висловлювання позначається загальною назвою; 2) конотоніми є ономастичними універсаліями, характерними для словникового складу більшості мов світу; 3) така власна назва виконує і пряму, і початкову функції — є іменем

¹ Зубкова Л. И. Свообразие и типы антропонимической коннотации // Филол. науки.— 2009.— № 1.— С. 65–73; Канна В. Ю. Структура, функции и лексикография коннотативной топонимии: Дис. ... канд. филол. наук.— Д., 2009.— 179 с.

² Тараненко О. О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних напіварувань // Мовознавство.— 2010.— № 1.— С. 14–36.

³ Отін Є. С. Конотативна ономастична лексика // Мовознавство.— 1978.— № 6.— С. 47–53; Отин Е. С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка // Вопр. языкознания.— 2003.— № 2.— С. 55–72.

⁴ Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен.— 3-е изд., перераб. и доп.— Донецк, 2010.— 318 с.

об'єктів довкілля, продовжує функціонувати в мовленні як пропріальна одиниця й стає експресивно-оцінним заміником загальної назви; 4) конотоніми відрізняються від деонімів тим, що містять у своєму значенні конотеми поняттєвого плану — референтні співзначення, які актуалізуються в специфічних, часто не типових для них уживаннях, що можуть мати узуальний або оказіональний характер.

Якщо конотонім — це ономастична універсалія, наявна в кожній розвиненій мові, то має існувати і система конотонімів. Як зазначав свого часу Ю. О. Карпенко, «топонімічна система існує хоча б тому, що кожна територія має багато топонімів, і вони потребують якоїсь впорядкованості, організованості і узгодженості між собою»⁵. Виходячи з цього критерію, є всі підстави розглядати конотонімію як системну організацію: третє видання «Словаря коннотативных собственных имен» Є. С. Отіна містить понад три тисячі конотонімів, і цей словник відкритий для подальшого поповнення; про зміст української конотонімії дозволяє говорити зібраний нами матеріал⁶. О. В. Суперанська поняття системності пов'язує насамперед із чіткою функціональною структурованістю: «Топонімічну систему слід розуміти як сукупність специфічних особливостей або ознак, що закономірно повторюються в процесі формування географічних назв»⁷. Н. В. Подольська, визначаючи поняття онімічної системи, її основними ознаками вважала «певним чином внутрішньо організовану сукупність онімічних моделей, морфем і формантів»⁸. С. П. Денисова називає такі основні характеристики системності: дискретність (наявність елементів, які виокремлюються з цілого); структурність (будова як сітка відношень між елементами); цілісність (властивість функціонування в єдності ієрархічно пов'язаних елементів)⁹. Семантичний підхід, на підставі якого виділяється конотонімія й аналізуються мовні та позамовні відношення, сприяв виокремленню опозиційних та диференційних ознак конотонімії, що становлять її організуючий центр. Можливість здійснення типології конотонімів — вагомий доказ системності конотонімів у плані їх дискретності¹⁰. Спинимось на виявах головних ознак у системі конотонімії, оскільки поняття системності, на думку дослідників, важливе для розуміння суті конотативних процесів, їх наслідків, специфіки функціонування одиниць системи.

Щоб виконати свою головну онімну функцію — ідентифікації та диференціації, — конотоніми повинні бути синтагматично та парадигматично організовані. Саме парадигматичні та синтагматичні відношення в лексикології визнано такими, що організують і характеризують систему. Системні відношення у плані парадигматики найчастіше виявляються в бінарних протиставленнях. Інформаційна панорамність конотонімів вкладається в рамки польової структури, для якої характерна ієрархічність, багаторівневість і в якій наявні механізми збереження, передавання, трансформації та інтерпретації базових знань. Принцип функціо-

⁵ Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини : Автореф. дис. ... д-ра. філол. наук. — Л., 1967. — С. 3.

⁶ Лукаш Г. П. Матеріали до словника конотативних власних назв // Восточноукраинский лингвистический сборник : Сб. науч. тр. / Отв. ред. Е. С. Отин. — Донецк, 2006. — Вып. 10. — С. 98–112; Лукаш Г. П. Матеріали до словника конотативних власних назв // Антологія поетонимологической мысли. — Донецк, 2008. — С. 254–264.

⁷ Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований. — М., 1986. — С. 60.

⁸ Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М., 1988. — С. 93.

⁹ Денисова С. П. Типология категорий лексичної семантики : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. — К., 1996. — С. 7–8.

¹⁰ Лукаш Г. П. Типологія конотонімів // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Слов'ян. філологія : Зб. наук. праць / Наук. ред. Б. І. Бунчук та ін. — Чернівці, 2007. — Вип. 356–359. — С. 315–317.

налізму, застосовуваний при аналізі цієї системності, виявляє взаємозумовлені диспозиції даного / нового, сакрального / профанного, прецедентного / оказіонального, інтер- та інтралінгвального, моно- та поліконотемного, «старого» / «сучасного»; визначає критерії, комунікативний статус конотонімів як закономірного і спорадичного, поширеного і непоширеного, центру і периферії, активу й пасиву, діахронії та синхронії.

Як відомо, парадигматика мови детермінує тип зв'язків у мовній системі, які встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць¹¹. У конотонімній парадигматиці простежується поєднання конотонімів у синонімічних та антонімічних рядах, зіставлення конотонімів інтралінгвального характеру та національних власних назв тощо. Один із найчастотніших способів уживання синонімів-конотонімів у реченні, за нашими спостереженнями, — це градаційне посилення значення одне одного. Можливо, така побудова висловлення ґрунтується на специфіці образної семантики: номінатор, подаючи один образ за іншим, ніби конкретизує, уточнює створену ним картину, з кожним новим образом посилюючи естетичний або емоційний ефект. Крім того, використовуючи низку конотонімів, номінатор ніби запевняє і себе, і реципієнта в тому, що в такому вигляді створені образи будуть зрозумілішими. Синоніми-конотоніми можуть уживатися поряд із синонімами-апелативами, рідше — у препозиції, м'яко дублюючи значення наступних апелативів («Не вийшов з Павлуші Геракл, Добриня чи ще якийсь народний герой-велет» — В. Іванина), частіше — у постпозиції, ніби підсумовуючи синонімічний ряд («Де ви, музичні велетні, мій краю, — Верді де? Бетховени твої?! Де ж бо твої Моцарти, де Бахи, найспівучіший з народів на землі?!» — К. Коломієць), часом ніби перегукуючись з апелативами («Прокляття! На кого вона мене проміняла? Мене! Самсона! Геркулеса! На оту зманіжену здохлятину! На холодного бридкого змія!.. Тьху!» — В. Малик). Звернімо увагу, як урівноважує фразу симетрично побудований ряд синонімів — *Самсон, Геркулес* — і антонімічних словосполучень — *zmanіжена здохлятина* і *холодний бридкий змія*. З одного боку, високе і красиве, з другого — низьке і потворне.

Синонімічні відношення пов'язують конотоніми різного походження: давні православні конотоніми *Сіон* та *Єрусалим* (конотема «Церква земна і небесна»); античні *Аїд* та *Гадес* («пекло»); літературні *Отелло*, *Алеко* («ревнивці»), *Пенелопя*, *Сіта*, *Сольвейґ* («вірні жінки»); розмовні *Бердичев*, *Хацапетівка*, *Зачетилівка*, *Жмеринка*, *Кобеляки*, *Чорторій*, *Крижопіль*, *Урюпінськ* («віддалене місце, периферія»); *Гапка*, *Химка*, *Хвеська* (Феська), *Солоха*, *Параска*, *Хівря*, *Берко*, *Стецько*, *Солопій*, *Хома*, *Кирило* (*Данило*-)дурило, *Гаврило* (імена-характеристики, що виникли в народному мовленні для називання неухажаних, вайлуватих та дурнуваних людей); *Бродвей*, *Хрецастик*, *Арбат*, *Тверська* («центральні вулиці»), *Італія*, *Сицилія*, *Палермо* («кримінал, бандитизм») тощо.

На відміну від синонімії, антонімія зустрічається лише в поодиноких випадках. Так, антонімами стали конотоніми *Азія* («відсталість»), *Європа* («цивілізація») та синонімічні їм *Схід* і *Захід* з тією самою семантикою. Конотоніми на позначення неповороткої, невправної людини (*Гаврило*, *Данило*, *Кирило*, *Гершико*) протиставляються любителю швидкості *Шумахеру* (Міхаель Шумахер — семиразовий чемпіон світу з автоперегонів у класі «Формула-1»), причому зна-

¹¹ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава, 2006. — С. 442.

чення конотоніма від називання водіїв-любителів швидкої їзди розвивається далі, спираючись на конотему «той, хто робить щось із великою швидкістю». У деяких текстах значення конотонімів можна вважати контекстуально антонімічним: «Збираємось Колумбами рости. І раптом виростаємо кортесами» (Н. Віргус). Зіставляються особи, що згадуються в історії із симпатією — мореплавець, що відкрив Америку, — *Колумб* із конотемою «першовідкривач», та антипатією — іспанський конкістадор *Кортес*, ім'я якого розвинуло конотему «завойовник, руйнівник». Імена цих осіб, стикаючись у тексті, стають конотонімами-антонімами.

Рідкісним серед конотонімів є явище паронімії. Так, конотонімами паронімами можна вважати депоетоніми *Робінзон Крузо* (у Д. Дефо), *Васюки* (у І. Ільфа та Е. Петрова) — *Робінзон Кукурузо*, *Васюківка* (у Вс. Нестайка), а також *Шапокляк* — *Шапакуряка*. Поетонім *бабуся Шапокляк*, що називає стареньку капосну жіночку в капелюшку — персонажа з мультфільму про Чебурашку і крокодила Гену, розвинув конотативне значення «шкідник (шкідниця), капосник». Персонаж набув популярності, і «Шапокляк перетворилася в Шапакуряку, оскільки в Японії зняли 26-серійний мальований серіал про Чебурашку» (Культура, 28.06.2010 р.). Навіть японською мовою ім'я *Шапакуряка* звучить досить привабливо. У «Короткому словнику львівської гвари» лексема *шапокляк* означає «капелюх». Припускаємо, що й ім'я капосної бабці, і назва головного убору у львів'ян пов'язані з назвою чоловічого головного убору *шапокляк*, що з'явився в 30-х роках ХІХ ст. і являв собою циліндр із спеціальним механізмом усередині, який дозволяв подовжньо складати капелюха, коли чоловік входив до вітальні. Звучання слова привабило автора сценарію мультфільму Е. Успенського, який «почув» у ньому ім'я своєї героїні-бешкетниці.

На відношеннях паронімії побудований вислів «з гірким присмаком» *чор-нобелівська премія*: «Диктор радіо: — Нарешті академіку Александрову присуджено світову чор-нобелівську премію» (Грибочки з-під Чорнобиля. Анекдоти часів ядерної катастрофи записано з народних вуст Богданом Жолдаком). Каламбур є результатом контамінації конотоніма *Чорнобиль* («трагедія, катастрофа», «ядерний вибух») і назви «Нобелівська премія», що підкреслено графічно.

У межах парадигматики виявляється явище енантіосемії, яке В. І. Говердовський на рівні конотацій називає енантіоконотемією, тобто поєднанням в одному слові протилежних за значенням конотем¹². Прикладом лексичної енантіоконотемії є конотоніми *Роксолана* і *Солоха*, у семантичній структурі яких поєдналися конотеми позитивного і негативного забарвлення: *Роксолана* — «красуня», «мужня жінка» і «розпусниця», «повія». Конотатом цього конотоніма, очевидно, послужило давніше значення імені: *Роксоланами* турки називали усіх бранок-слов'янок. Саме так пояснюють історики й появу імені *Роксолана* в Анастасії Лісовської. *Солоха* — «неуважна, недоумкувата дівчина (жінка)» і «звabниця, спокусниця». Співзначення розвинулося під впливом гоголівської Солохи. Унаслідок метонімічного перенесення іноді іменами літературних або театральних персонажів починають іменувати самих артистів. Так прославився завдяки ролі Квазімодо в паризькій постановці мюзиклу «*Notre Dame de Paris*» режисера Коччанте-Пламодона актор П'єр Гаран. Його прізвисько за виконаною роллю — *Квазімодо* — набуло протилежного значення — «красень, симпатяга»: «П'єр Гаран, відомий більше як співак Гару, або в народі Квазімодо, довів

¹² Говердовский В. И. Коннотемная структура слова. — Х., 1989. — С. 22–25.

до шалу українських фанаток. Симпатыга Квазіmodo-Гару підкорив серця киян» (tabloid.pravda.com.ua/).

Морфемний рівень парадигматики репрезентує синонімію, полісемію й антонімію морфем. Словотворчий потенціал парадигматики певного твірного слова відбивається в похідних одного ступеня деривації. На морфологічному рівні парадигматика відображає реалізацію граматичних категорій певної мови. Приклади конотонімної морфемної парадигматики нечисленні. Так, морф *-гейт* (від конотативного хороніма *Уотергейт* — назви політичного скандалу в США) спостерігається в багатьох новотворах: *кучмагейт*, *алкогогейт* (подія, пов'язана з міністром внутрішніх справ України Ю. Луценком), *картергейт*, *монікагейт*, *рейгангейт*, навіть *свиногейт* (про епідемію «свинячого грипу») та ін. Є. С. Отін називає цей морф «відірваним», оскільки він перетворився в конотативний суфіксод, який поєднується частіше з онімними, рідше — з апелятивними основами для позначення всіляких політичних скандалів та афер. Знижувального відтінку надає конотонімам суфікс *-ик*: *Гамлетик* (у російській та в українській конотонімії), *Геростратик*, *Дантесик*, тобто це ті особи, котрі виявили себе як такі, що не досягли «зразків», до яких пнулися, це — «дрібнота».

Характеристика синтагматичних відношень конотонімії в межах концептуального аналізу допомагає зафіксувати моделювання конотонімів як динамічний процес інтелектуального осягнення світу, який конкретизується у творчих мовних пошуках і втілюється в синтагматиці через мовне конструювання, а в парадигматиці — через трансформацію семантичної структури оніма.

Принцип дослідження ономастичних явищ у функціональній перспективі потребує звернення до когнітивних структур, які внутрішньо організовують номінацію. На думку лінгвістів, для вивчення системності в ономастиконі важливим є когнітивно-прагматичний аспект, який передбачає урахування зв'язку мовленнєвого мислення з позамовною свідомістю, прагматичними установами. Отже, проблема системності конотонімії торкається, з одного боку, форм і законів універсуму, а з другого — форм і законів їх сприйняття людиною. На засадах когнітивної ономастики сьогодні доведена ефективність апелювання до людської свідомості, в якій поєднуються мовні й позамовні чинники, наприклад, умови життя людини, професія, стать, освіта, вік, культурний рівень носіїв мови¹³. Номінація, тим більше вторинна, що є основою виникнення конотонімів, здійснюється не довільно, а відповідно до певних стереотипів, які виникають у процесі сприйняття, концептуалізації та інтерпретації імені на тлі низки імен. Спрацьовують також «властивості внутрішньої форми, в якій виявляються мотиваційний, концептуальний, образний, когнітивний потенціал, спрямований на розширення лексичної семантики, її креатизацію»¹⁴. Застосовуючи загальну теорію концепту та методіку концептуального аналізу для розуміння явища семантичного розширення власних назв, окреслимо деякі моменти.

1. Власна назва постає у вигляді концепту, який фіксує інформацію, що надходить різним шляхом. Наприклад, зорове і слухове сприймання персонажів кінофільму є основою формування нового значення в їхніх іменах. Так, зорове сприймання ключа в кінофільмі «Пригоди Буратіно» у книжкових ілюстраціях

¹³ Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. — О., 2006. — 328 с.

¹⁴ Стефурак Р. І. Асоціативно-образний потенціал внутрішньої форми слова у поетичному тексті (на матеріалі української поезії 60–90 років ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Івано-Франківськ, 2003. — С. 5.

через вигляд ключа спричинило появу значення «ключ “Буратіно”». Різні способи збагачення семантики власних назв дозволяють аналізувати їх семантичне розширення як засіб вияву динаміки концептуалізації. Процес появи нового значення в онімі і є концептуалізацією оніма. Термін *концептуалізація* розуміють як осмислення нової інформації, що веде до утворення концепту¹⁵.

2. З певного набору концептуалізованих ознак виділяються одна чи кілька, найяскравіших і найактуальніших. Вони стають основою для виникнення вторинної номінації, образного називання власною назвою того референта, який характеризується цією ознакою. Відбувається категоризація, тобто процес об'єднання ознак предметів і явищ дійсності у структурах мислення, внаслідок якого онім, призначений називати одиничний об'єкт, позначає цілий клас об'єктів і набуває кореферентності.

3. У процесі поглибленого пізнання об'єкта інформація про його певні ознаки збагачується новими смисловими нюансами, як правило, конотативного плану і веде до збільшення обсягу концепту, що визначається конотемами. Його компоненти, як денотативні, так і конотативні, перебувають у відношеннях похідності, оскільки смислові ознаки здатні видозмінюватися, згасати чи актуалізуватися залежно від соціокультурного досвіду особистості та застосування різних поведінкових, ситуативно-предметних та інших кодів. Семантичне розширення власної назви і розвиток у ній конотонімного концепту (конотонімізація) забезпечується перерозподілом денотативного та конотативного компонентів її семантичної структури, унаслідок чого викристалізовується новий смисл — архіконотема.

4. Арсеналом для поповнення власної назви новими кореферентними співзначеннями виступає конотативний план семантичної структури власної назви. У такому разі перерозподіл інформації в первісно заданій програмі оніма відбиває базову семантику об'єкта, насичуючи її новими враженнями та настроями. Таким чином, явище конотонімізації є процесом переосмислення відомої в соціумі власної назви, який відбувається в результаті когнітивної обробки суб'єктивного досвіду, сформованого у вигляді певних мотивованих ознак, викликаних її оцінним та експресивно-емоційним сприйняттям, шляхом підведення під неї отриманої поняттєвої інформації.

Найпродуктивніші в лінгвістиці методики інтерпретативної семантики та стратегії інтерпретації дозволяють заглибитися в процеси мінливого семантичного простору конотонімів. На думку В. Гака, «розвиток значення слова чи його кореня може виявлятися в мові трояко: 1) у нових значеннях самого слова; 2) в утворенні похідних слів; 3) у формуванні фразеологічних одиниць, до складу яких входить це слово»¹⁶. У цьому плані конотоніми за всіма параметрами посідають активні позиції. Так, відконотонімний словотвір розширює часовий і просторовий масштаби лексики. Наприклад, відконотонім *іуденята* позначає зрадництво; *шельменчата* — облудність, хитрунство; *робінзонада* — відлюдність, самотність у наші часи; *содомити* — ідею гріховності.

Фразеологія конотонімії може бути представлена:

1) як сукупність варіантів — перетворень певної позиційної схеми речення. Поширеними виразами в конотонімії виступають розмовні варіанти за схемою ‘хтось відпочиває’ — моделі досить продуктивної в сучасному розмовному мов-

¹⁵ Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой.— М., 1997.— С. 93–94.

¹⁶ Гак В. Г. Языковые преобразования.— М., 1998.— С. 694.

ленні (пор.: *Мюнхаузен відпочиває, Остап Бендер відпочиває, Париж відпочиває* і т. ін.). Це означає, що усталені давні зразки певної якості чи ситуації вже не діють і мають поступитися місцем новим еталонам, сучаснішим і сильнішим. Наприклад, про великих вигадників кажуть: *Дід Панас відпочиває* (Дід Панас — популярний ведучий дитячої телепередачі «На добраніч, діти»). Конотема, що розвинулася на базі цього імені, — «казкар, вигадник»; «оповідач». Про велику сварку — *Баба Палажка і баба Параска відпочивають*, про сімейні зради, а також про шлюби між старшою жінкою і набагато молодшим за неї чоловіком — *«Санта Барбара» відпочиває*. У знайдених нами прикладах «відпочивають» ще *Плюшкін і Самоделкін*.

2) як ряд структурно відмінних, але семантично тотожних синтаксичних конструкцій. Так, у конотонімії розгортаються конструкції на позначення близького родичання з об'єктом ономастичної конотації. Частовживаними лексемами на позначення таких взаємин є слова *брат, сестра, син, дочка (донька), діти, онуки* тощо: *Євіні дочки* «жіноцтво», *адамові діти* «рівні перед Богом люди», *онуки Діда Панаса* «балакуни, вигадники», *брат Герострата* «злодій», *син Рокфеллера* «заможна людина», *донька Онассіса* «багатійка» (часто — з іронією, запереченням: я не син Рокфеллера, я не донька Онассіса). Іншими прикладами таких конструкцій є сполучення з лексемами *синдром* і *комплекс*: *синдром Збруча* (вислів Л. Кучми щодо хибності й шкідливості культурно-історичного поділу України з боку деяких політиків), *синдром Камчатки* (про звичку сидати на останні партії), *синдром Барбі* (прагнення стати схожою на красиву ляльку Барбі), *комплекс Агасфера* (бажання бродяжництва), *комплекс Попелюшки* (уявлення про себе як про бідну нещасну дівчину), *комплекс Наполеона* (амбіційність) тощо.

Зважаючи на зазначені вище принципи конотонімії, її типологію, вияви концептуалізації семантичного простору конотонімів у синтагматичних та парадигматичних параметрах, постає необхідність виділити категорії конотонімії, що переконливо аргументують її системність. (У розумінні категорії спираємося на визначення О. Селіванової: «Категорія — найбільш загальне фундаментальне поняття, що відображає сутнісні, закономірні зв'язки й відношення об'єктів пізнання й дослідження»¹⁷). Зокрема, можна виділити такі категорії конотонімії:

1. Конотонімний концепт — форма плану змісту конотоніма як онімної одиниці поза прямою референцією, організована таким чином, що головним стає метафоричне (або символічне) значення, яке за нейтрального стилю висловлення позначається загальною назвою. Конотонімний концепт є одиницею семантичної наповненості конотоніма. Його структуру утворює ядро (конотативна архісема) — архіконотема з типовою, архетипно спрямованою ціннісною культуроносною ознакою, а периферію — інші конотемати та денотативні семи.

2. Архетип конотоніма — первісна значеннева форма для утворення конотоніма, яка сформувалася в найдавніші часи і визначає структуру моральної, естетичної і пізнавальної діяльності носія мови. На основі поняття «архетип» формується ціннісна система національно-культурного соціуму. Як віртуальний образ, архетип має абстрактний характер і становить особливу матрицю для творення емоційно-насичених образів (наприклад, архетип жінки, архетип воїна, архетип злодія).

3. Культурний патерн — запозичення культурної моделі, культурного зразка, мовної одиниці, наприклад: *Афродіта, Венера, Нефертіті, Джоконда, Мерилін Монро* — конотоніми, запозичені з різних культур за культурною мо-

¹⁷ Селіванова О. Знач. праця.— С. 202.

деллю 'зразок жіночої краси'. У нашому випадку культурним патерном називаємо групи спільної універсальної конотонімії, універсальний культурний зразок.

4. Культурний код — сума способів переходу між формою і змістом оніма, який долає етапи конотонімізації; відповідність між значеннями набору стереотипів; тип універсального аналізу різних чимось подібних об'єктів (код зовнішності, код їжі, код героїзму, код кохання). У наведеному далі тексті ключем розшифровки змісту є код поведінки героїв, їх налаштованість на певний результат: «Маємо шарикових і швондерів української політики, головною метою яких є "відібрати й розділити" повноваження і посади» (Українська правда, 2008, 14.05.).

5. Стереотипи — ментальні утворення, наслідок мовленнєвого мислення на базі патернів, крізь призму яких мовець бачить зміст об'єкта і відповідно його членує, виділяючи мотивовану ознаку і структурну базу нового імені: *Отелло* як ревнивець, *Мюнхгаузен* як вигадник, *Швейцарія* як красива гірська місцевість (але: *Швейцарія* як нейтральна країна — зламаній стереотип). Наведені приклади стають ніби типовими поняттями. Щоб відтворити типовий предмет, необхідно зробити вибір з безлічі ознак, що приписуються предмету в текстах. До складу дефініції предмета входять стереотипні ознаки, а критерієм стереотипності польський дослідник Є. Бартмінський називає повторюваність ознак¹⁸. І. Е. Ратникова таке поняття визначає як прецедентний стереотип¹⁹. На рівні співвідношення прецеденту, еталона і канону, який характеризує Д. Б. Гудков²⁰, стереотипом вважатимемо прецедент як еталон. На думку О. Селіванової, «піддрунтям формування стереотипу є психологічна звичка людини повертатись до неодноразово повторюваних ситуацій і реакцій на них, що фіксується у свідомості у вигляді автоматичних стандартних схем і моделей мислення, а також прагнення звести різноманітність світу до небагатьох категорій і тим самим полегшити собі сприйняття розуміння і оцінку»²¹.

6. Стереотипізація — часто наслідуваний, загальноприйнятий спосіб іменування, який спирається на суб'єктивну категоризацію явищ, конвенцію (договір, традицію), повторюваність, прагматичну функцію знака. Важливою ознакою конотонічного стереотипу є неусвідомлене приписування загальновідомому оніму певної ознаки, яка відсилає слухача до відомого об'єкта (суб'єкта) як зразка цієї ознаки. Стереотипи є компонентами концептуальної картини світу, уособлюють результат пізнання світу під кутом схематизованої стандартної ознаки, матриці предмета, події, явища. Кожна мова формує свої норми ідентифікації стереотипів, закріплені в соціальному досвіді певного історичного періоду, тому стереотипи різних мов можуть мати свої відмінності. Вивчаючи явище експлікації цінностей картини світу субетносу козаків у Донському ономастиконі, К. М. Костюченкова відзначає, що внутрішнє наповнення системи цінностей становить аксіологічний комплекс з архетипів, стереотипів та ідеалів. Архетипи — це ціннісні переваги, що збереглися від попередніх поколінь, стереотипи — переваги цього часу, а ідеали — цінності передбачуваного майбутнього²².

¹⁸ Бартмінський Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Пер. с польского.— М., 2005.— 528 с.

¹⁹ Ратникова И. Э. Имя собственное: от культурной семантики к языковой.— Минск, 2003.— С. 41.

²⁰ Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации.— М., 2003.— 287 с.

²¹ Селіванова О. Знач. праця.— С. 579.

²² Костюченкова Е. М. Экспликация ценностей картины мира субэтноса казаков в Донском ономастиконе : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Нальчик, 2009.— С. 15.

7. **Конотат** — реальний об'єкт пізнавальної діяльності (людина, географічний чи космічний об'єкт, літературний чи міфологічний персонаж, тварина, твір мистецтва тощо), образне уявлення якого збагачене змістовими компонентами вторинної природи, що дає йому можливість стати підґрунтям для зіставлення з іншим об'єктом (наприклад, літературний персонаж Отелло, пустеля Сахара як об'єкт для появи конотоніма *Сахара* із значенням «спека»).

8. **Конотема** — референтне співзначення конотоніма, напр.: «ревнивцець», «спека», «красива гірська місцевість», «нейтральна країна».

9. **Кореферентність** — однакове предметне співвіднесення кількох конотонімів: «О цїцерон районного масштабу! О демосфен в кольчuzі із цитат!» (М. Пшеничний).

10. **Конотонімосфера** — концептуальна сфера, що позначає сукупність усіх вторинних значень конотоніма, які функціонують у мові і мовленні та реалізуються в усіх аспектах його семантики. Розуміння сукупності як простору і простору як сфери передбачає певну векторність і завершеність.

11. **Конотонімогенез** — безперервний процес утворення й трансформації конотонімів у мовленнєвій діяльності.

Поняття «конотативний онім» у нашому тексті частіше замінюється поняттям «оказіональний конотонім», оскільки конотація оніма стає пресупозицією до його конотонімізації. На початковому етапі перетворення оніма в конотонім (конотонімізації) він є okazіональним конотонімом. Терміни *деантропонімний*, *детопонімний*, *дезоонімний*, *депоетонімний* (конотонім) вказують на джерело його творення.

Таким чином, система конотонімії — це сукупність елементів, які перебувають у синтагматичних і парадигматичних відношеннях і зв'язках один з одним, утворюючи певну єдність і цілісність. Конотонімна система як єдність передбачає наявність певної структури, внутрішньої підпорядкованості усіх підструктур, які містяться в ній (наприклад, конотативних антропонімів, топонімів, зоонімів, поетонімів, а також національних конотонімій як підсистем конотонімії світової). Оскільки конотонімія — продукт суб'єктивної діяльності, який фіксує певні відмінності у сприйнятті дійсності носіями різних мов і культур, то ознака, що об'єднує конотоніми, лежить поза мовною системою. Л. Дмитрієва таким об'єднувальним фактором вважає ментальний компонент, сприйнятий крізь призму життєвих цінностей²³. Дослідження ономастичної семантики у плані реального контексту, представлені в працях О. Л. Березович, М. В. Голомидової, М. Е. Рут, Л. М. Дмитрієвої, О. Ю. Карпенко, І. Е. Ратникової та ін., упроваджують новий аспект вивчення системності ономастикону — функціонування онімів у індивідуальній та колективній свідомості носіїв мови.

(Макіївка)

Н. Р. LUKASH

CHARACTERISTICS OF THE CONNOTATIVE PROPER NAMES SYSTEM ORGANIZATION

In the article position is grounded in relation to the system of connotonyms as universal phenomenon. As proof of system organization of connotative proper names traced them paradigmatics and syntagmatics copulas, categories and principles of construction of connotonyms are determined.

Key words: connotation, connotonyms, concept, linguistic universal, paradigmatics, syntagmatics.

²³ Дмитрієва Л. М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимии Алтая): Дисс. ... д-ра филол. наук.— Барнаул, 2002.— С. 56.